

Janez Cvirn

»ŽUPNIK JE REKEL, DA BI BILO TREBA ŽENSKÉ ZAPEČATITI«

Vpliv prve svetovne vojne na ločitve zakonov

Ko se je vojak 26. pešpolka Franc Čede 13. septembra 1916 iz Maribora odpravil proti domu, je bil najsrečnejši človek na svetu. Na vlaku so mu misli uhajale proti rodnim Založam. Kaj zato, če je na tirolski fronti skoraj pol leta doživljal najhujše grozote! Kaj potem, če ga je na začetku julija zadela italijanska krogla in so se zdravniki v Innsbrucku in Kremsu dodobra namučili, da so ga za silo zakrpali. Samo da bo čim prej stopil na zemljo, ki jo je pred vojno z veliko ljubeznijo obdeloval. Samo da bo lahko čimprej objel svojo ženo in otroke.

Od šestega novembra 1915, ko ga je le par ur pred odhodom na tirolsko fronto obiskala v Mariboru, je bil z ženo Nežo v stikih le preko pisem. Otrok ni videl vse od srede oktobra 1915, ko se je moral po tritedenskem dopustu vrniti v svojo enoto. Takrat je tudi zadnjič občutil radosti zakonskega življenja. Oh, kako je hrepenel po svoji dragi ženi! In je želel z njo čim prej ponoviti to, kar sta nazadnje počela daljnega 8. oktobra 1915, v času, ko je bil na zasluženem dopustu.

Toda ko se je proti večeru pojavil na domačih vratih, je doživel pravi šok. Njegova ljubljena Neža, ki mu je bila na fronti in v vojni bolnišnici ves čas v mislih, je bila v blagoslovljenem stanju. Skoraj ga je kap, ko mu je s solzami v očeh povedala, da se je na tihi petek (7. aprila 1916) za-

pletla v ljubezensko razmerje z njegovim bratom Martinom. A ko mu je skrušeno priznala, da je njeno »spolno razmerje« z Martinom trajalo vse »do zadnjih dni« (do 6. septembra 1916), ga je od jeze skoraj razgnalo. Ženo je nemudoma pognal od doma (z otroki je poiskala zavetje pri svoji materi v Sv. Juriju ob Taboru) in je začel snovati »maščevanje«.

Še pred vrnitvijo v svojo enoto (v Mariboru se je moral zglasti 17. oktobra 1916) je na Okrajnem sodišču na Vranskem zoper oba prešuštnika podal kazensko ovadbo. Vranski okrajni sodnik se je podvzval in že 22. novembra 1916 je Nežo in Martina obsodil zaradi prestopka po §§ 501 in (samo Martina) 502 kazenskega zakonika.¹ Toda

¹ § 501 KZ se je glasil: »Nečistost med brati in sestrami pravimi ali po poli, z zakonskimi drugi starišev, otrok ali bratov in sester je kakor prestopok kazniti z zaporom enega do treh mesecev, kateri naj se po okoliščinah poostri. – Tisti, ki se v preiskavi za zapeljivca spoznajo, naj se obsojujejo v hud zapor od enega do treh mesecev. Po dokončani kazni je treba iz uradske dolžnosti poskrbeti, da krivci skupaj ne ostanejo, temuč se eden od drugega ločijo.« § 502 KZ pa je določal: »Oženjena ali omožena oseba, ki prešeštvo doprinese, kakor tudi ne- oženjena ali neomožena oseba, s katero se prešeštva, je kriva prestopka, in se kaznuje z zaporom od enega do šestih mesecev, ženo pa je takrat huje kaznovati, če zamore iz doprinesenega prešeštva vstati dvomba, ali je sledeči porod zakonsk ali ne.« Prim. Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku, Ljubljana 1889, str. 181–182.

prešušnikoma je odmeril dokaj milo kazen. Neži je prisodil deset in Martinu 16 dni zapor, kar je bilo manj od najnižje v kazenskem zakonu predvidene kazni.

Razsodba vranskega okrajnega sodišča Franca Čedeta ni v celoti zadovoljila. Pred celjskim okrožnim sodiščem je vložil še zahtevek za ločitev svojega zakona z Nežo. Ko pa je še pred zaključkom ločitvene pravde Neža povila otroka (9. januarja 1917), ki so ga dan kasneje ob krstu avtomatsko »pripisali« Francu, čeprav očetovstva ni nikoli priznal (*»baš zato je župnik Franc Zdolšek pustil v krstni knjigi predal 'zakonski – nezakonski' začasno prost«*), je v zakonitem roku pred celjskim okrožnim sodiščem podal še zahtevek za ugotavljanje (ne)zakonskega rojstva, v katerem je uradno spodbijal očetovstvo.

Sodni dvor celjskega okrožnega sodišča ni imel pretežkega dela. Na podlagi uradnih dokumentov poveljstva c. kr. streškega polka št. 26 in rekonvalescenčnega oddelka istega polka iz Maribora ter županstva Polzela so sodniki z lahkoto ugotovili, da so navedbe tožnika verodostojne. Nobenega dvoma ni bilo, da je bil Franc Čede v času, ko je žena zanosila, na tirolski fronti, zato pač ni mogel biti oče 9. januarja 1917 rojenega Antona. Ker je tožnikove navedbe brez ugovaranja potrdila tudi nesrečna Neža, je skrbniku za zagovor zakonskega rojstva dr. Alojziju Gregorinu na obravnavi zmanjkalo manevrskega prostora. Zato je sodni zbor celjskega okrožnega sodišča 14. maja 1917 z lahkoto razsodil, da je 9. januarja 1917 rojeni Anton nezakonski otrok Neže Čede. Razsodba Okrožnega sodišča Celje je – enako kot razsodba okrajnega sodišča Vransko – veljala za direkten dokaz pri uveljavljanju ločitve zakona iz izključne krivde žene.²

Spremembe spolne morale

Franca Čedeta je doletela usoda mnogih mož, ki so jih med vojno poklicali na branik domovine. Tudi on je moral z grenkobo spoznati, kako je množični odhod moških na fronto bistveno spremenil nekdanjo spolno moralo, ki je spolnost dopuščala le v svetem zakonu. Na lastni koži je občutil, kako malo so žene vojakov upoštevale stališča priznanih zdravnikov, ki so – kot npr. dr. F. Derganc v knjižici *Spolna nevarnost – sugestivno trdili, da spolna vzdržnost »pospešuje zdravje, daljša življenje, krepí živce in telo, večja užitek in veselje življenja«*.³

Mnoge žene, ki so po vpoklicu svojih mož nadomestile ostale same, so se prej ali slej zapletle v ljubezensko razmerje. Povečala se je raba kondomov, ki niso bili le zaščitno sredstvo pred nalezljivimi spolnimi boleznimi, ampak tudi zaščita pred neželjeno zanositvijo. *»Vojna je bistveno prispevala k temu, da se je razširilo poznavanje tehnik preventivnega občevarja, tako pri moških kot pri ženskah.«*⁴ Leta 1915 je po Ljubljani krožil naslednji dovtip: *»Dr. Krajec kot fizik reviziral lekarno, pa pride deček kupit 'tif'. – »Kakšen 'tif'? Morebiti perservatif?« – »Da, tisto!«* Mu dajo z naročilom, naj pridejo drugič ata sami kupit. *»Saj ni za ata, je za mamo, ata so že 6 mesecev v vojski.«*⁵ Že po letu vojne vihere je število rojstev povsod opazno upadlo, hkrati pa se je povečalo število splavov, ki so sicer bili kazensko sankcionirani. Na Dunaju je število žensk, ki so po mazaško opravljenem splavu morale poiskati pomoč zdravnika, naraslo za štirikrat. Če so leta 1913 v glavnem mestu zabeležili 1,3 splava na tisoč prebivalcev, so jih leta 1915 že 4 in leto kasneje 5,3.⁶ Kljub povečani rabi kondomov in porastu splavov pa so mnoge ženske vseeno zanosile. Že julija 1915 je bilo v Šiški kar 60 delavk tobačne tovarne nosečih od nastanjanec. *»V Cerknici zelo nadležni napram učiteljicam. Jjim ponujajo za eno noč 500 K.«*⁷ *»V Ribnici oznanil župnik, naj se oglase oženjene ženske, ki pričakujejo nezakonske otroke (od trenarjev), da bodo dobile podporo. Jih je prišlo 30 in so bile ozmerjane.«*⁸

Kot drugod po Avstriji in tudi v Nemčiji so se zelo razpasle ljubezenske afere med domačinami in vojnimi ujetniki,⁹ čeprav je bila »ujetniška ljubezen« za žensko lahko še posebej neprijetna.¹⁰ Če lahko verjamemo navedbam Frana Milčinskega, so bili med Slovenkami še posebej priljubljeni ruski vojni ujetniki. *»Na Koroškem nore ženske za Rusi. Ena je šla vprašat župnika, kako bi se mogla z Rusom poročiti. Župnik rekel,*

² Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Okrožno sodišče Celje, a. š. 367, Cg I 9/17.

³ Prim. ocena Derganceve knjige, v: Čas, 1916, str. 280.

⁴ Sittengeschichte des Ersten Weltkrieges, Hrg. von Magnus Hirschfeld und Andreas Gaspar, Berlin 1929, str. 102.

⁵ Fran Milčinski, Dnevnik 1914–1920, Ljubljana 2000, str. 92.

⁶ Sittengeschichte des Ersten Weltkrieges, str. 102.

⁷ Milčinski, str. 122.

⁸ Milčinski, str. 171.

⁹ Prim. Sittengeschichte des Ersten Weltkrieges, str. 114–117.

¹⁰ V zadnjem letu vojne so npr. v Innsbrucku ustanovili posebno združenje, ki se je poimenovalo »Klofutna liga« (Ohrfeigen-Liga). Naloga njenih članov in članic je bila, da so dekleta in žene, ki so se spustile v ljubezensko razmerje s kakšnim vojnimi ujetnikom, ustrahovali v javnosti. Prim. Sittengeschichte des Ersten Weltkrieges, str. 116.

Vir vseh fotografij v prispevku: *Sittengeschichte des Ersten Weltkrieges*, Hrg. von Magnus Hirschfeld und Andreas Gaspary, Berlin 1929.

da bi bilo treba ženske zapečatiti.«¹¹ »Birkova in njena dekla sta obe povili otroka; oče isti Rus, ki so ga potem prestavili v drugi kraj. Odkraja je Birkova tajila, da je oče Rus, zdaj ne več. Dekla je pa šla služiti h Kmeču.«¹² »Dr. Groharjeva pravila, da k nji prišlo dekle, da jo preišče. Dr. Gr.: 'Gospodična, ne morem vam drugega povedati – v drugem stanu ste' – Na to gospodična: 'O ti prekleti Rus!«¹³

Čeprav so oblasti in cerkev od žen vojakov zahtevale brezpogojno zakonsko zvestobo, je zakonolom postal množični fenomen. Nekatere so poskušale rešiti čast in zakon na ta način, da so odhitele na obisk k svojemu možu, četudi je bil že na fronti. »Hamperlova pravila, da je neka ženska ob odsotnosti moža na srbskem bojišču prišla v drugi stan; želela si je k možu, da dobi dete očeta, pa je niso pustili. Obrnila se je na škofa, mu vse povedala in on je izposloval, da je šla za 14 dni do moža.«¹⁴ Pri diskretnem reševanju takšnih primerov pa ni »pomagal« le ljubljanski škof Jeglič (čeprav je bil – kot kažejo njegovi dnevnik – po izbruhu vojne iz dneva v dan bolj zgrožen nad vsesplošnim moralnim propadom), ampak tudi nekateri visoki častniki, denimo celo slavni Svetozar Boroevič: »Ena oficirska dama, ki ima moža v Pulju, je prišla v odsotnosti moževi v drugi stan. Da reši otroku očeta, se je hotela peljati k možu, pa navzlic odkriti obrazložitvi ni dobila dovoljenja, dokler si ga ni izposlovala od Boroeviča.«¹⁵

Toda velika večina žena takšnega ali podobnega »manevra« ni mogla izvesti. Lahko so zgolj čakale in upale, da njihovi možje ob vrnitvi domov ne bodo reagirali prestrogo, ko bodo izvedeli, da so v odsotnosti postali očetje. Nekatere je ženinovo prešuštvo močno prizadelo: »Župan Podboj pravil, da si je v Planini nastanjen vojak po dolgem času izprosil dopust, da gre domov. Se hitro vrnil, bil ves pobit – ženo je bil našel v drugem stanu – in se slednjič obesil.«¹⁶ Spet drugi so reagirali kot Franc Čede: ženo so pognali od doma in so se nemudoma ločili. Očitno pa se jih je z ženinim spodrsrljajem veliko tudi sprijaznilo.

Povojni skok ločitev

Število ločitev (in razvez)¹⁷ je bilo od preloma stoletja v stalnem porastu. Naraščanje je bilo prisotno v vseh cislajtanskih deželah, čeprav so bile med njimi velikanske razlike. Najbolj opazno je bilo v velikih mestih, še zlasti na Dunaju. V sodnem okolišu Višjega deželnega sodišča Dunaj se je »zgodilo« kar 40 % vseh razvez in med 50 in 60 % vseh ločitev v Cislajtitaniji.¹⁸ Število ločitev (in razvez) je relativno hitro naraščalo tudi na Štajerskem, Tirolskem in v Bukovini, na drugi strani pa so bile npr. v Dalmaciji ločitve (razveze) zakonov ves čas izjemno redke.

Območje	Absolutno število ločitev po deželah			
	1900	1910	1911	1912
Dunaj	585	982	1061	1126
Preostala Sp. Avstrija	80	154	180	189
Zg. Avstrija	40	91	67	96
Salzburg	24	29	41	28
Štajerska	136	220	252	264
Koroška	20	48	49	41
Kranjska	20	21	22	26
Tirolska	28	63	77	80
Vorarlberg	3	11	9	4
Primorska	63	82	112	91
Češka	251	559	613	660
Moravska	89	211	226	223
Šlezija	25	63	57	44
Zahodna Galicija	25	50	61	83
Vzhodna Galicija	64	66	40	69
Bukovina	42	150	194	197
Dalmacija	9	11	7	16
Skupaj	1504	2811	3068	3237

¹¹ Milčinski, str. 166.

¹² Milčinski, str. 332.

¹³ Milčinski, str. 166.

¹⁴ Milčinski, str. 147.

¹⁵ Milčinski, str. 258.

¹⁶ Milčinski, str. 179.

Območje	Število ločitev na 100.000 prebivalcev po deželah			
	1900	1910	1911	1912
Dunaj	34,4	48,3	51,6	53,7
Preostala Sp. Avstrija	5,7	10,3	11,9	12,6
Zg. Avstrija	4,9	10,7	7,8	11,1
Salzburg	12,5	13,5	18,9	12,8
Štajerska	10,0	15,2	17,4	18,1
Koroška	5,4	12,1	12,3	10,2
Kranjska	3,9	4,0	4,2	4,9
Tirolska	3,3	6,7	8,1	8,3
Vorarlberg	2,3	7,6	6,1	2,7
Primorska	8,3	9,2	12,4	9,9
Češka	4,0	8,3	9,0	9,7
Moravska	3,7	8,0	8,6	8,4
Šlezija	3,7	8,3	7,5	5,7
Zahodna Galicija	1,0	1,9	2,3	3,0
Vzhodna Galicija	1,3	1,2	0,7	1,3
Bukovina	5,8	18,8	24,1	24,2
Dalmacija	1,5	1,7	1,1	2,4
Skupaj	5,8	9,8	10,7	11,2

Gibanje ločitev po deželah¹⁹

Od dežel, v katerih so živeli Slovenci, je število ločitev in razvez najhitreje naraščalo na Koroškem, kjer se je v letih 1900–1912 več kot podvojilo. V osrednji slovenski deželi, na Kranjskem, statistika ni zabeležila omembe vrednih sprememb. Po številu ločitev na 100.000 prebivalcev je Kranjska le za malenkost presegala Dalmacijo, Galicijo in Vorarlberg. Bistveno hitreje je število ločitev naraščalo na Primorskem in Štajerskem, pri čemer se zdi, da je na Primorskem večji del ločitev (razvez) zakonov odpadel na Trst, na Štajerskem pa na nemški del dežele.

Na podlagi gibanja števila zahtev za ločitev (razvezo), ki so jih v letih 1900–1914 vložili na Okrožnem sodišču v Celju (od leta 1898 je njegov sodni okoliš pokrival približno polovico

Spodnje Štajerske),²⁰ lahko sklepamo, da je bilo gibanje ločitev na Spodnjem Štajerskem bližje kranjskemu kot štajerskemu povprečju.

Leto	Število zahtev za ločitev oz. razvezo (po sodnem vpisniku) ²¹
1900	7
1901	10 + 2*
1902	14
1903	10 + 1*
1904	14 + 1*
1905	16
1906	22
1907	22 + 2*
1908	17
1909	15 + 1**
1910	22
1911	28
1912	18
1913	22
1914	24 + 1

* = razveljavitev katoliškega zakona;

** = razveza nekatoliškega zakona

Po izbruhu prve svetovne vojne je število ločitev začelo upadati. Kot lahko sklepamo iz gibanja zahtevkov za ločitev pred Okrožnim sodiščem Celje, se je v letih 1915–17 število zahtevkov več kot prepolovilo, toda že v letu 1918 se je spet približalo stanju ob izbruhu vojne.²² Leta 1919 pa je se število zahtevkov (in tudi dejanskih ločitev) v primerjavi s stanjem pred vojno skoraj potrojilo.

¹⁷ Za razliko od zakonov »nekatoliških kristjanov« (protestantov in pravoslavcev) in Judov, ki so bili razvezljivi, je po §111 ODZ za katolike veljalo kanonsko načelo nerazvezljivosti zakona. »Vez veljavnega zakona se more med katoliškima osebama samo s smrtjo enega zakonskega družeta razdreti. Ravno tako nerazrešljiva je vez zakona, če je le ena stran že ob času sklenjenega zakona katoliške vere bila.« Katoliški zakonci so se lahko ločili le od postelje in mize (divortium aut separatio a thoro et mensa).

¹⁸ Waltraud Heindl, *Aspekte der Ehescheidung in Wien um 1900. Grenzen und Möglichkeiten der Erforschung des Problems*, v: *Mittheilungen des Österreichischen Staatsschreibers* 33, 1980, str. 221.

¹⁹ Österreichische Justiz-Statistik. Ein Handbuch für die Justizverwaltung, Hrg. von der k. k. Statistischen Zentralkommission. Erster Jahrgang 1910, Wien 1913, str. 88; Zweite Jahrgang 1912, Wien 1915; str. 183.

²⁰ Koliko vloženih zahtev za ločitev je dobilo sodni epilog, nisem mogel ugotoviti. Zdi pa se, da so bili spravi poskusi pred sodiščem uspešni najmanj v tretjini primerov.

²¹ Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Okrožno sodišče Celje, a. š. 354; vpisniki za leta 1900–1914.

²² Tudi drugod po Evropi je število ločitev začelo naraščati leta 1918. V Berlinu so zgolj v štirih mesecih leta 1918 zabeležili 700 primerov ločitev. Prim. Sittengeschichte des Ersten Weltkrieges, str. 96.

lo. Podoben skok ločitev so leta 1919 zabeležili tudi na Dunaju.²³

Leto	Število zahtev za ločitev (po sodnem vpisniku)	Število ohranjenih ločitvenih spisov
1914	24 + 1*	
1915	10	
1916	13	
1917	11	
1918	21 + 1**	7
1919	60	27
1920	15	6

* = razveljavitev katoliškega zakona;

** = razveza nekatoliškega zakona

Vzporedno z rastjo števila zahtevkov za ločitev je leta 1919 približno za trikrat naraslo tudi število zahtevkov, v katerih so možje spodbijali očetovstvo, tj. zakonskost rojstva otroka, ki ga je bila porodila njihova žena. Takšni primeri so bili sicer običajni že pred vojno, toda bili so relativno redki. Obe ohranjeni zahtevi iz leta 1912 sta npr. vložila delavca, ki sta odšla s trebuhom za kruhom v Ameriko oz. Nemčijo, v njuni odsotnosti pa je žena zanosila z drugim. V ohranjenih primerih iz leta 1919 pa gre v glavnem za zahteve mož, ki se po koncu vojne, po vrnitvi s fronte ali iz vojnega ujetništva, niso hoteli sprijazniti z dejstvom, da so v odsotnosti postali zakonski očetje otroka – čeprav so bili v kritičnem času zaploditve otroka na fronti, v bolnišnici ali vojnem ujetništvu.

Leto	Število primerov
1911	5
1912	2
1913	0
1914	3
1915	2
1916	3
1917	3
1918	4
1919	14

Število ohranjenih primerov spodbijanja zakonskega rojstva

Iz navedenih podatkov bi lahko sklepali, da je bilo povečano število ločitev leta 1919 kot tudi drugod po Evropi direktna posledica prešuštva žena. Toda na podlagi ohranjenih ločitvenih spisov Okrožnega sodišča Celje te sicer privlačne teze ne moremo povsem potrditi. Nasprotno. Večino, skoraj dve tretjini zahtev za ločitev so na sodišče namreč naslovile ženske.²⁴ Poleg tega je bilo med razlogi za ločitev prešuštvo kot glavni

razlog relativno redko. Od sedmih ohranjenih ločitvenih spisov iz leta 1918 je bilo prešuštvo žene (v odsotnosti moža, ki je bil pri vojaki) le v enem primeru razlog za ločitev zakona.²⁵ Od 27 ohranjenih spisov iz leta 1919 pa so bili takšni primeri le trije, medtem ko je bilo eno ugotovljeno prešuštvo žene povsem »navadno«.

Prešuštvo je bilo že pred prvo svetovno vojno le redko edini razlog za ločitev. V letih 1898–1905 se je na Dunaju zaradi prešuštva kot glavnega razlo-

²³ *Sittengeschichte des Ersten Weltkrieges*, str. 100.

²⁴ Tudi na Dunaju so v letih 1898–1905 kar 68 % tožb za ločitev vložile ženske. Prim. Waltraud Heindl, *Aspekte der Ehescheidung in Wien um 1900*, str. 231.

²⁵ V tem primeru sodišče ni upoštevalo »obrambe« obtoženke Jožefe Požlep, češ da je tudi njen mož (že pred vojno) zagrešil zakonolom. Za sodnike je bilo odločilno njeno priznanje, da je moža Andreja »prevarala« v času, ko je bil na fronti. »Prelom zakona tvori po § 109 o. d. z. važen vzrok, iz katerega se more na ločitev zakona spoznati. V predležem slučaju se sicer zakonolomstvo ni ugotovilo v kazenskem postopanju, vendar pa zamore to storiti tudi civilni sodnik, posebno na podlagi priznanja toženke.« ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 367, Cg I 77/18.

ga ločilo (razvezalo) približno 21 % zakonov, pri čemer so bili v 62 % primerov za prešuštvo krivi možje.²⁶ Sicer je res, da so ga pogostejše od žensk kot glavni razlog ločitve navajali moški (ženske so ga očitno dojemale kot »kavalirski delikt« in so bile do njega bolj tolerantne),²⁷ toda absolutno število ločitev zaradi prešuštva žena ni bilo veliko. Ohranjeni ločitveni spisi Okrožnega sodišča Celje kažejo, da prešuštvo kot glavni razlog tudi po vojni pri ločitvah ni igralo opaznejše vloge. Kot kažejo številni zahtevki za ugotavljanje (ne)zakonskih rojstev, so v teku vojne mnoge žene sicer res pozabile na zakonsko zvestobo, toda le redki možje so – kot Franc Čede – zoper ženo sprožili kazenski postopek in nato vložili še zahtevo za ločitev. Zdi se, da se je večina »prevaranih« mož zadovoljila s tem, da so po sodni poti izpodbijali očetovstvo. To je bilo za kmete, ki so bili med ločenci v veliki večini, pomembno zaradi vprašanja dedovanja.

Leto	Meščan	Kmet	Delavec	Obrtnik	Ostalo
1918	2	3	2		
1919	2	14	4	2	5*

* Od tega 2 brez navedbe poklica, 1 nameščenec, 1 orožnik in 1 sprevodnik na železnici.

Razlogi za ločitev

Če si od blizu ogledamo ohranjene ločitvene spise za leti 1918/19, lahko ugotovimo, da so pri ločitvah veliko bolj kot prešuštvo prevladovali drugi razlogi.

Leto	Nepremagljiva zopernost	Hudobna zapustitev	Zakonolom		Nasilje, zmerjanje	Ostalo	Sporazum
			ženske	moški			
1918	1**	2	1		1		1+
1919		1	4	2	12		7+

** = razveza nekatoliškega zakona; + brez navedbe razlogov

Razveza zakona tovarnarja Karla in Katarine Kurka,²⁸ ki sta se poročila leta 1901 v Pulju po evangeličanskem obredu,²⁹ je bila posledica »nepremagljive zopernosti«. Hudobna zapustitev, ki je bila razlog ločitve treh zakonov, je bila kar dvakrat povezana s prešuštvom, enkrat pa je bila posledica šestletne zaporne kazni, na katero je bil obsojen mož. V veliki večini primerov (1919) sta bila kot glavna razloga ločitve navedena fizično in psihično nasilje (*»prehudo ravnanje z družetom«*) ter ponavljajoče se žalitve, ki sta bila skoraj v vseh primerih navedena skupaj. Seveda pa so se ob glavnem razlogu v ločitvenem postopku običajno pojavljali še drugi v § 109 ODZ naštet

razlogi za ločitev od postelje in mize, ki bi lahko vsak zase predstavljali razlog za ločitev.³⁰ Sodišče je pri razsodbi upoštevalo le tiste, ki jih je s pomočjo prič ali izvedencev nedvomno dokazalo. Toda tudi iz »nedokazanih« navedb zakoncev lahko sklepamo, da so tako ženske kot moški sodnike poskušali prepričati, kako je bil njihov zakon že od samega začetka nevzdržen – in to iz več razlogov.³¹

»Prehudo ravnanje z družetom« kot glavni razlog ločitev se je kazalo v številnih oblikah. Grožnje s tepežem in celo s smrtjo so bile očitno več kot običajne. Še najbolj mila je bila grožnja Antona Cerjaka, ki je ženi Elizabeti – celo na spravnem poskusu pred okrajnim sodiščem v Brežicah – zažugal: *»Ti eno prismolim, da boš vidla!«*³² Bolj odločna je bila Marija Rozman, ki je svojemu možu večkrat grozila, *»da ga bode ubila, če pa ne bo storila tega sama, da si najame človeka v to«*.³³ Nekega večera je svoje grožnje podkrepila s pomočjo svojega brata in njegovega prijatelja,

²⁶ Heindl, *Aspekte der Ehescheidung in Wien um 1900*, str. 239.

²⁷ Prim. Waltraud Heindl, *Ehebruch und Strafrecht. Zur bürgerlichen Moral in Österreich um 1900*, v: *Das ewige Klischee. Zum Rollenbild und Selbstverständnis bei Männern und Frauen*, Wien-Köln-Graz 1981, str. 168.

²⁸ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 367, Cg I 14/18.

²⁹ Za »nekatoliške kristjane« je Obči državljanski zakonik (ODZ) v § 115 določal naslednje pogoje razveze: »Če se je zakonski družje zakrivil s prešestvom ali kakim hudodelstvom, za ktero je bil obsojen nar manj v petletno ječo; ako je družeta svojega iz hudobije zapustil, in se, če je kraj njegovega prebivališča neznan, na javni poklic sodnije v enem letu ni prikazal; življenju ali zdravju nevarne zasede; ponavljano prehudo ravnanje; nepremagljiva zopernost, zavoljo ktere oba zakonska za razvezo zakona prosita; vendar se v zadnjem primerljaju razveza zakona ne sme berž dovoliti, ampak popred se mora ločitev od mize in postelje in po okoljščinah tudi večkrat poskusiti. Sicer je v vsih tih primerljajih po ravno tistih predpisih ravnati, ki so za preiskovanje in presojo neveljavnega zakona dani.«

³⁰ § 109 ODZ je našteval naslednje razloge za ločitev od mize in postelje: »Če je bil toženc prešestva ali kakega hudodelstva kriv izrečen; ako je tožečega zakonskega družeta iz hudobije zapustil, ali razuzdano živel, zavoljo česar znamenit del premoženja tožečega zakonskega družeta ali dobre nravi (šege) rodovine v nevarnost pridejo; daleč življenju ali zdravju nevarne zasede (zalazbe); prehudo ravnanje z družetom, ali po razmeri oseb, sila občutljive, ponavljane žalitve; stanovitne, zavolj nalezljivosti nevarne telesne slabosti.«

³¹ Terezija Knez je v tožbi za ločitev od svojega moža Martina, s katerim je bila poročena od leta 1889 (!), kratko in jedrnatno navedla: »Odkar sva poročena, nisva živela srečno. Mož je pijanec, zapravljivec in nasilnež«. ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 369, Cg I 24/19.

³² ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 388/19.

³³ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 72/19.

ki sta – seveda pod vplivom maliganov – začela ubogega Antona grobo izzivati; pozivala sta ga, naj pride iz sobe, da »imata nož in samokres, da ga bodeta 'zrezala', naj se pobere«. ³⁴

Seveda večina zakoncev ni ostala le pri besedah. V večini zaradi nasilja (a tudi drugih razlogov) razvezanih zakonov so bili pretepi med zakoncema nekaj povsem običajnega. Zlasti moške so brutalno uveljavljali svoj prav in vlogo »glave družine«. Anton Strašek, ki je – kljub starosti 73 let – svojo veliko mlajšo ženo Marijo redno pretepal, enkrat celo z bikovko »po goli zadnjici«, ni bil nikakršna izjema. ³⁵ A tudi žene mozem niso ostale dolžne. Ko se je Mariji Rozman, sicer stalni tarči svojega Franceta, nekega lepega dne »strgalo«, se je v hlevu nadenj spravila z »žežljem« (grebljico). *»Ko ji je pa žeželj izvil, je toženka zagrabila na mizi ležeči nož in zamahnila po tožniku. Tožnik se je sunku izognil in odvzel toženki nož s pomočjo toženkinega brata.«* ³⁶ Bolj odločna je bila Marija Jug, ki je svojega veliko starejšega moža Janeza tako obdelala z grabljami, da je moral revež poiskati celo zdravniško pomoč. ³⁷

Če so pri tepežu zakonci uporabljali najrazličnejše kmečko orodje (kot rečeno, je velika večina ločencev prihajala iz kmečkih vrst), se pri zmerjanju niso obkladali le z nazivi za živalske vrste, ki so jih redili v lastnih hlevih. Označevanje zakonskih tovarišev s »kuzla, prasica, krava, cucek« itd. je bilo sicer res pogosto, toda v rabi so bile tudi druge, bolj sočne psovke, kot npr. »kurba, grda čelust, gnila crka, stara klafeta, poginjena baba, grda hudičeva stara baba, rujavka, f-damani ded, grdi ded, zapravljivec, potepuh in lenuh«. Marija Rozman je svojega Franca zmerjala tudi s »prokletim kurvišem«, saj je menila, da se je k »vojakom le vsilil, da se je tam kurval«. ³⁸ Seveda ji Franc ni ostal dolžan. Zmerjal jo je z »ruska kurba«, ker naj bi se v času njegove odsotnosti »vlačila ali kurbala z nekim Rusom«. ³⁹ Marija Jug je svojega Janeza zmerjala: »prokleti Rus, črn vrag, požeruh, zapravljivec, proklet klepinar, prokleti stavec«. ⁴⁰ On ji je odgovarjal s »prekleta kurba, gnoj gnili, vtraglovka, krava«. Pri zmerjanju s kravo je bil izjemno natančen, saj je ženin lastnosti primerjal »z lastnostmi krave, ki je brez vimen in brez vsacega haska«. ⁴¹ Anton Strašek pa je svojo Marijo običajno »zmirjal za vlačugo, kradljivko, kurbo, hudiča, proketo babo, ter jo naganjal od hiše«. ⁴²

Anton Cerjak je svojo soprogo – poleg običajnih zmerljivk »kuzla« in »kurba« – obkladal tudi z

izvirno oznako: »hrvaška banda«, kar je bilo verjetno posledica njenega nacionalnega izvora. ⁴³ Psovke na nacionalni bazi pa sta ves čas prakticirala tudi ugledni tovarnar češkega rodu Karl Kurka in njegova italijanska soproga Karolina, roj. Baldini. Podjetni Karl, ki je po službi v avstro-ogrski armadi v Trziču (Monfalcone) osnoval kemično tovarno in na hitro obogatel (leta 1915 je tovarno »preselil« na Polzelo), je svojo »nervozno« ženo najraje zmerjal z »umazana Tržačanka«, medtem ko ga je Karolina obkladala s »češki trotel« in »umazani Čeh«; govorila mu je, da ima »slovansko srce« in ga psovala s »porco di sciavo«. ⁴⁴ Nacionalna nasprotja so bila

³⁴ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 72/19.

³⁵ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 367, Cg I 127/18.

³⁶ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 72/19.

³⁷ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 369, Cg I 321/19.

³⁸ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 72/19.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 369, Cg I 321/19.

⁴¹ Ibidem.

⁴² ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 367, Cg I 127/18.

⁴³ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 388/19.

⁴⁴ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 367, Cg I 14/18.

očitno močno prisotna tudi v zakonu Ivana in Ivane Frischkovitz iz Zidanega Mosta, saj se je ob (tretjem) uspešnem poskusu sprave Ivana morala med drugim obvezati, da bo izpopolnila svoje znanje slovenskega jezika, da se bo s soprogom »izenačila v slovenskem mišljenju«, bo v bodoče opustila »vsako simpatiziranje z italijanizmom« in se odrekla vsaki »tozadevni« zvezi in vplivu »svojega doma v Trstu«; obljubiti je morala celo to, da bo prekinila stike s svojo starejšo sestro v Trstu »z ozirom na njeno ital. mišljenje«. ⁴⁵

Pri obkladanju s psokami so včasih sodelovali tudi otroci. Marija Rozman je svoja otroka naučila, da sta zmerjala očeta. Med zakonskimi prepiri sta se redoma postavila na stran matere in mu govorila, »da ni njun oče, naj se pobere od hiše, da ga ne potrebujejo doma, da so lahko brez nje-ga.« »Ko je srečal nekoč sina s toženko, je vprašal tožnik sina, kam da gre. Toženka pa je rekla, naj odgovori: 'hodi v rit', kar je sin storil.« ⁴⁶

Med očitki, s katerimi so se zakonci obkladali v teku ločitvene pravde, se je velikokrat (pač zato, ker so med ločenci prevladovali kmetje) pojavil očitek o domnevno slabem gospodarjenju ene-ga izmed zakoncev. Tako je npr. Franc Rozman o svoji ženi trdil, da v času, ko je bil na fronti, »ni dobro gospodarila, posestvo ni zboljšala, mar-več ga poslabšala. Med vojno je imela dohodkov blizu 50.000 K, okrog 40.000 samo na vinu, pa

je sedaj še vedno 15.000 K vknjiženega dolga«. ⁴⁷ Sodni dvor je poskušal prepričati, da je povrh vsega s skupnim premoženjem ravnala »zahrbtno«. Leta 1918 naj bi svojemu očetu posodila 12.000 K, da si kupi zemljišče, »ne da bi kaj o tem njemu povedala«. ⁴⁸ Seveda je Marija Rozman nasprotno trdila, da je slab gospodar njen mož, saj da ga hoče občina dati »pod sodno oskrbo«. ⁴⁹

Žene so velikokrat poskušale dokazati, da mož ni skrbel za družino. Elizabeta Cerjak je npr. trdila, da se njen Anton ni brigal niti za »prehra-no rodbine«. Kot je povedala, naj bi bila »večkrat brez vsakih sredstev, tako da ni mogla pripraviti tožniku in otrokom običajna kosila«. ⁵⁰ Može pa so nasprotno pogosto trdili, da se žena ni »briga-gala zanje«. Anton Cerjak je povedal, da ga žena »popolnoma zanemarija, ne daje mu v redu hra-ne; opetovano se pripeti, da pride od kakega dela domu in ne dobi jesti. Za zajuterk dobiva včasih tako hrano kot svinje«. ⁵¹

Franc Rozman je med drugim trdil, da že v času dopusta, zlasti pa po vrnitvi s fronte oktobra 1918, žena ni hotela več skrbeti zanj. V času del v vinogradu naj bi žena delavcem dajala piti vino, njemu pa le vodo. ⁵² »Decembra 1918 ali ja-nuarja 1919 je bil tožnik [Franc Rozman] bolan, pa se ni za njega popolnoma nič brigala, pač pa izrazila željo, če bi le krepnil.« ⁵³

V več ločitvenih primerih so bili za poslabša-nje odnosov med zakoncema, ki so privedli do ločitve, »krivi« tudi starši ali otroci iz prvega zakona. Marija Rozman se očitno ni mogla sprijazniti z moževo materjo, ki je kot preužitkarica živela pri nji. V času Franceve »odsotnosti v vojni« se je začela Marija »prepirati z njegovo materjo radi dajatve vžitka, vsled česar ga je njegova mati sodnijsko uveljavljala«. Iztoženi užitek ji ni hotela dati niti po pravnomočni sodbi. »Da bi se vžitkarice iznebila, je toženka najela fante, ki so metali kamenje v vžitkaričino sobo. Tudi je za vžitkarico določeno stanovanje tako zanemari-la, da je zdaj brez oken, da voda skozi teče in da ni mogoče tam stanovati.« Ko se je postavil v

⁴⁵ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 369, Cg I 243/19.

⁴⁶ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 72/19.

⁴⁷ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 72/19.

⁴⁸ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 72/19.

⁴⁹ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 72/19.

⁵⁰ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 370, Cg I 388/19.

⁵¹ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 72/19.

⁵² ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 72/19.

⁵³ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 72/19.

bran matere, mu je očitala, »da ni njen mož, da se briga le za mater«. ⁵⁴

V zakonu Jurija in Neže Novak pa je bila kamen spotike 10-letna pastorka (hči Jurijeve prve žene) Terezija Trobentar, ki je Neža »ni mogla trpeti pri hiši«. Ni ji hotela »dajati jesti in ji tudi ne prati, temveč je odločno zahtevala, da mora dati tožnik tega otroka v stran«. Ker Jurij tega »zaradi nežne mladosti otrokove ni mogel storiti«, saj ni »imel nikogar, ki bi za dekletce skrbel«, je njun zakon postal pravi pekel. Nič ni pomagalo zagotovilo, da bo »dal pastorko iz hiše, kakor hitro dorase in ne bo več navezana na tujo pomoč«. Po »16-mesečnem skupnem življenju« (gre za edini zakon, ki je bil sklenjen med vojno) je Neža Jurija »iz hudobije zapustila in odšla nazaj k svoji materi v Stojno selo ...«. ⁵⁵

Nekateri zakonci so v svojih ločitvenih zahtevah navajali tudi »odrekanje zakonske dolžnosti«. Katarina Kurka naj bi tako redko ugodila spolni sli svojega moža Karla, da je bil revež prisiljen skakati čez plot. Seveda je Katarina na sodišču povedala, da ima njen mož nenormalen spolni apetit. ⁵⁶

Neredko so bili ločitveni razlogi povezani s pijanstvom in razuzdanostjo enega izmed zakoncev. Tako je npr. sodišče v primeru ločitve zakoncev Čuk, ki jo je zahtevala žena, nedvoumno ugotovilo: »Toženec ves svoj zaslužek zapravi in proda vse, kar dobi, ter sega povrh rad po tujem imetju, vsled česar je bil kaznovan n. pr. pri okr. sodišču v Idriji in se je nahajal tudi v ljubljanski prisilni delavnici. Sploh živi razuzdano in nima nobenega pravega bivališča ter se potepa po svetu popolnoma razcapan in zanemarjen ter je bolan na nalezljivi bolezni (syphilis)«. ⁵⁷ Zlasti v zakonih, kjer je bil mož precej starejši od svoje žene, pa je pomembno vlogo za razpad zakona igralo tudi ljubosumje.

V večini primerov je seveda šlo za preplet cele kopice razlogov, ki so bili marsikdaj direktno povezani z večletnim ločenim življenjem zakoncev v času prve svetovne vojne. Takšen je bil primer ločitve zakona Antona in Ane Anderluh. ⁵⁸

»Ti imaš za nič tiča, mi pride komaj do pol«

Ana Anderluh, ki je na začetku leta 1919 vložila tožbo zoper moža Antona zaradi nasilja, je pred sodnim zborom povedala, da »njuno zakonsko

življenje ni bilo nikdar prav srečno«, da pa je po moževi vrnitvi od vojakov »postalo naravnost neznosno«. Po vrnitvi iz vojske se ni hotel brigati za »skupno gospodarstvo«, ni hotel delati (razen neracionalnega sekanja lesa v hosti, »da bo kmalu gola«), ampak je le popival »v svoji gorci«. Anton naj bi ji nenehno grozil s smrtjo, zaradi česar je morala večkrat pobegniti od doma in prenočiti pri znancih. »Po zimi 1918 na 1919 nekoč jo je v kuhinji pretepel in jo vrgel v tla brez vsega posebnega povoda.« Sploh pa naj bi njo »in njene otroke iz prvega zakona« črtel, odnašal »pridelke drugam, največ sestri Mariji Kos, ki stanuje

⁵⁴ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 368, Cg I 72/19. O razprtijah med taščami in snahami zgovorno priča tudi primer Ivana in Ivane Frischkovitz iz Zidanega Mosta. Ob uspešnem poskusu sprave se je morala Ivana med drugim obvezati, »da bo za naprej spoštovala tožnikovo mater« in jo brezpogojno ubogala, da bo do nje odkritosrčna in jo bo imela za svojo vzgojiteljico. Prim. ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 369, Cg I 243/19.

⁵⁵ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 367, Cg I 51/18.

⁵⁶ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 367, Cg I 14/18.

⁵⁷ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 367, Cg I 80/18.

⁵⁸ ZAC, Okrožno sodišče Celje, a. š. 369, Cg I 180/19.

pod isto streho in pri kateri največ biva«, o njej pa po vasi govoril, »da je ne mara, ker ima tako veliko spolovilo, da bi ga moral s tremi mlinskimi vrečami zamašiti«. Očitno so razlogi za Antonove očitke in grdo ravnanje z ženo tičali v dejstvu, da je Ana v času, ko je bil na fronti, imela ljubezensko razmerje z nekim Janezom Lesnikom in večkrat popivala z vojaki.

Na začetku leta 1919 je Ana vložila »tožbo na ločitev zakona, pa je v nadi, da se bo [mož] spametoval, tožbo zopet umaknila, ker je sodnik zakonskima pri spravnih poskusih priporočal, naj se pobotata in sprijaznita«. Pri tretjem spravnem poskusu 7. februarja 1919 sta se Ana in Anton res pobotala. Anton je ženi obljubil, da ji »ne bo več oponašal« ljubezenskega razmerja z Janezom Lesnikom in je pred sodnikom zatrdil: »Če boš v orngi, potem si bova dobra.«

Toda sprava med zakoncema Anderluh ni trajala dolgo. Zmerjanje in grožnje s smrtjo so spet postajale vse pogostejše, dokler ni poleti 1919 – po incidentu, ko je morala zaradi moževega nasilja z otrokoma sredi noči pobegniti od doma – spet počilo. V drugem zahtevku za ločitev je Ana spet poudarila, da je njen Anton slab gospodar in da se je zlasti po prihodu iz vojske vdal pijači ter postal izjemno nasilen. Seveda je Anton Anine navedbe o nasilnem obnašanju odločno zanikal. Sicer je priznal, da je res »ustrahoval« ženo otroka, toda zgolj zato, ker sta se do njega obnašala predrzno, na ženo pa da je dvignil roko v samoobrambi. Tudi Anine navedbe o grožnjah s smrtjo je odločno zanikal. Je pa sodnikom povedal, da njegova žena trosi po vasi najgrše laži o njunem zakonskem življenju. Sosedom naj bi govorila, da njen mož ni »ne tič ne miš in da ž njim v zakonu nikakor ni zadovoljna, ker ji ne zadostuje. Take stvari je govorila pred svojimi otroki in delala pohujšanje«.

Anton je sodnike spet poskušal prepričati, da tiči glavni razlog za zaostritev odnosov med zakoncema v ženinem zakonolomu v času, ko je bil na fronti. Ana naj bi še 7. januarja 1919 svojemu ljubimcu, vojaku Janezu Lesniku, pisala »zaljubljeno pismo«. »Ko je bil namreč toženec v vojni, je imela tožnica pri sebi vojaka Janeza Lesnik[a], s katerim je živela kakor v zakonu. Bila sta si tako domača, da sta se pustila motiti celo od otrokov in tujih ljudi, mesto da bi zaklenila vrata. Otroci so pripovedovali o tem zgodbe po celi vasi. Vse to je tožnica tožencu samemu priznala. Sploh je dobival ta vojak od tožiteljice mnogo pisem, iz

katerih je izhajalo, da ima tožnica ž njim razmerje. Ta pisma je razdeljeval različnim ljudem v Šmarskem okraju, ter so seveda ljudje čitali ta pisma. Iz istih izhaja, da je vabila tožnica svojega ljubčka na skupno posestvo tožnice in toženca, in sicer še tedaj, ko je bil toženec po koncu vojne že doma. Pisma so se sicer zgubila, vendar je pa mnogo ljudi, ki so ista brali. Isti Janez Lesnik je tudi sam pripovedoval raznim ljudem o tem razmerju, ter je osobito pravil, da je on tožnice že sit, ker mu ne da miru, in ker sili vedno v njega.«

Po zaslišanju prič so sodniki Okrožnega sodišča sklenili, da je del Aninih navedb privlečenih za lase. »Da bi toženec v času po 7. 2. 1919 odnašal pridelke od doma, pijančeval in zapravljaj, ali gospodarstvo zanemarjal, /.../ ni po nobenih dokazih potrjeno«. Toda na drugi strani so nedvoumno ugotovili, da je Anton ženo res zmerjal s psovko »ferdamana baba«, ji (v pijanem stanju) večkrat grozil s smrtjo in celo javno razglašal, da »ima tako pizdo, da [jo] s tremi solnimi žaklji zadela ...«.

Antonovi prekrški so bili za sodišče več kot zadosten razlog za ločitev od postelje in mize, kot jih je predpisoval § 109 občega državlanskega zakonika. Toda sodni dvor krivde za ločitev ni pripisal zgolj Antonu, ampak tudi tožnici. Čeprav Antonovih navedb, češ da je tožnica imela »ljubavno razmerje« z vojakom Janezom Lesnikom ni upošteval (ker se je slednje pač zgodilo pred uspešnim poskusom sprave ob prvi ločiteni tožbi), so se mu različne žaljivke, s katerimi je Ana obkladala svojega moža, očitno zdele povsem nesprejemljive. Še zlasti njen od prič potrjeni očitek: »Ti imaš za nič tiča, mi pride komaj do pol; nisi ne ded ne baba«.

Zusammenfassung

„DER PFARRER SAGTE, DASS MAN DIE
RAUEN VERSIEGELN MÜSSTE“

*Der Einfluß des Ersten Weltkrieges auf
Ehescheidungen*

Der massenhafte Abgang der Männer an die Front veränderte die einstigen sexuellen Normen und moralischen Werte grundlegend. Viele Frauen, die nach der Einberufung ihrer Ehemänner plötzlich allein blieben, verstrickten sich früher oder später in Liebesbeziehungen, auch mit Flüchtlingen und Kriegsgefangenen. Russische Kriegsgefangene waren bei den Sloweninnen

besonders beliebt. Wie Fran Milčinski in seinem Kriegstagebuch vermerkte, waren die Frauen insbesondere in Kärnten buchstäblich verrückt nach ihnen. „Eine ging den Pfarrer fragen, wie sie einen Russen heiraten könnte. Der Pfarrer sagte, daß man die Frauen versiegeln müßte.“ Der Verbrauch von Kondomen, die nicht nur Schutz vor ansteckenden Geschlechtskrankheiten, sondern auch vor unerwünschter Schwangerschaft boten, nahm zu. Die Zahl der Geburten fiel überall spürbar. Gleichzeitig wuchs die Zahl der Abtreibungen, die allerdings strafrechtlich verfolgt wurden. Trotzdem wurden viele Frauen schwanger. Und warteten voller Furcht auf die Reaktion ihrer Ehemänner, wenn diese auf Urlaub kamen oder endgültig von der Front bzw. aus der Kriegsgefangenschaft nach Hause zurückkehrten.

Ehebruch war während des Ersten Weltkrieges sehr verbreitet. Das beweist auch die Zunahme der Ansuchen, mit denen betrogene Ehemänner nach dem Krieg vor Gerichten ihre Vaterschaft anfochten. Doch der spürbare Anstieg von Ehescheidungen im Jahr 1919 war keine direkte Folge des Ehebruchs der Frauen. Vor dem Cillier Kreisgericht brachten 1919 gleich 60 Ehegatten eine Scheidungsklage ein – fast dreimal so viele wie im Jahr 1914. Doch in den 27 erhaltenen Scheidungsakten war Ehebruch der Frau in der Zeit, wo ihr Mann an der Front war, nur in drei Fällen der Hauptgrund für die Scheidung. Unter den Gründen überwogen – wie auch vor dem Krieg – Gewalt, wiederholte Herabwürdigungen und böswilliges Verlassen.